

А. С. ГОРОБЕЦЬ,
аспірантка Східноукраїнського національного
університету імені Володимира Даля

ДО ПИТАННЯ ПРО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «РИНОК ПРАЦІ»: ПОГЛЯД ПРАВНИКА

У статті узагальнено теоретичні підходи до визначення поняття «ринок праці». Визначено характеристики національного ринку праці та його інфраструктури. Висвітлено діаметрально протилежні за змістом думки, які значною мірою пояснюють різні тлумачення самого поняття «ринок праці».

Ключові слова: ринок праці, праця, зайнятість населення.

Постановка проблеми. Необхідною умовою життя людини, існування держави і суспільства є праця. У ній знаходить своє вираження особливий людський вплив на природу, полягаючий у тому, що майбутній результат трудової діяльності усвідомлюється і визначається як мета, на досягнення якої і направляється такий вплив.

Аналіз останніх досліджень. Серед відомих вчених, які займалися дослідженням ринку праці, його поняття та головних аспектів, зокрема, є: С. Трубач, М. М. Пурей, В. В. Безусий, В. Б. Брезінський, Н. В. Шаманська, М. А. Винокурова, О. А. Грішнова, В. М. Петюх, М. Г. Акулов, Е. М. Лібанова.

Виклад основного матеріалу. Більшість із того, що ми використовуємо у повсякденному житті, є результатом цілеспрямованої трудової діяльності людей. С. Трубач з приводу основних характеристик праці висловлює такі міркування: «По-перше, праця як особливий ресурс, специфіка якого полягає у фізичній невідокремленості її від робочої сили, – це доцільна діяльність людини, яка спрямована на створення матеріальних і духовних благ. Це один з факторів виробництва, поруч із засобами виробництва (капіталом) і землею. Всі вони разом створюють вартість, і кожен фактор отримує (привласнює) свою долю вартості у відповідності з вкладом у виробництво товару (і його вартості). По-друге, праця, задовольняючи потреби і створюючи блага, лежить в основі всього суспільного розвитку – формує соціальні прошарки суспільства і основи їх взаємодії. По-третє, праця – це творець людини (створюючи всі цінності людського буття, виступаючи в якості суб'єкта суспільного розвитку, залучаючи до праці суспільство в цілому, людина розвиває і саму себе – набирається знань і професійних навиків, формує суспільні відносини, які виступають як спосіб соціального буття її якостей, здібностей і потреб)» [1, с. 6]. Людина володіє виключним пра-

вом розпоряджатися своїми здібностями до праці, що є проявом соціальної і юридичної автономії особи й обумовлено оцінкою людини як найвищої соціальною цінності, утвердженням свободи її волі у царині трудової діяльності, а також визнанням свободи вибору власної поведінки на основі оцінки своїх інтересів. Носій праці (працівник) являє собою унікальну людську особистість, яка має не тільки певну здібність до праці (будівельник, металург, вчитель тощо), але й цілий спектр інших якостей (психофізіологічні особливості, життєвий досвід тощо).

«Свобода праці знаходить свій прояв перш за все в тому, що кожний громадянин в Україні має свободу вибору між зайнятістю і незайнятістю, форми зайнятості, форми організації праці, трудової функції, місця роботи й інших умов праці. Але ж зробивши відповідний вибір, громадянин повинний підкоритися правилам, що регламентують соціальні відносини у зв'язку з тією чи іншою формою громадської організації праці. На цьому етапі свобода вибору пов'язана з більш конкретними цілями, обумовленими, наприклад, творчістю в роботі. У той же час особа не позбавлена можливості змінити свій вибір і звернутися до переведення на іншу роботу чи звільненню з роботи з власної ініціативи, або до інших юридичних форм припинення праці та змін в ній з волі громадян», – резюмує М. М. Пурей [2, с. 47–48]. Звичайно ж, така свобода вибору повинна бути насамперед гарантована економічно. Принаймні треба, щоб була достатня кількість роботодавців, володіючих фінансово-економічними ресурсами, достатніми для забезпечення виробничого процесу з використанням найманої праці. Не випадково, згідно з ч. 1 ст. 46 Господарського кодексу України від 16 січня 2003 р. [3], підприємці, маючи право укладати з громадянами договори щодо використання їх праці, при укладенні останніх зобов'язані забезпечи-

ти а) належні і безпечні умови праці, б) оплату праці не нижчу від визначеної законом та її своєчасне одержання працівниками, а також в) інші соціальні гарантії, включаючи соціальне й медичне страхування та соціальне забезпечення.

Невід'ємною частиною сучасної економіки є ринок праці. На ньому одержує оцінку вартість трудової діяльності, визначаються умови наймання працівників, можливість одержання освіти, кар'єрного росту, гарантії зайнятості. А тому регулювання ринку праці, а також соціальний захист громадян на випадок безробіття – важливі обов'язки держави, що буде соціально орієнтовану ринкову економіку – модель економіки, яка дає змогу поєднати сильну соціальну політику з пріоритетами економічної ефективності, договірне регулювання відносин із централізованим, розвиток приватної власності з існуванням державного сектору.

У сучасній науковій літературі можна зустріти різні визначення категорії «ринок праці». Так, В. В. Безусий під цим словосполученням розуміє систему суспільних відносин та соціальних, економічних, юридичних норм і інститутів у сфері формування робочої сили, її розподілу, обміну (купівлі-продажу за ціною, обумовленою співвідношенням попиту та пропозиції) і використання праці [4, с. 14]. «Ринок праці – це механізм, в якому покупці та продавці здійснюють купівлю-продаж товару “робоча сила”, вступаючи у відносини товарного обміну, або іншими словами, це – соціально-економічна категорія, яка характеризує відносини людей, що проявляються в процесі найму, оцінки, звільнення працівників та встановлення розмірів компенсації за використану робочу силу в залежності від результатів праці, професіоналізму виконавців та інших виробничо-технічних вимог, стандартів», – зазначає В. Б. Брезінський [5, с. 183]. На погляд Н. В. Шаманської, ринок праці є особливою формою ринкових відносин, де здійснюється купівля-продаж специфічного товару – робочої сили, своєрідним індикатором, що значною мірою визначає ефективність використання праці найманих працівників [6, с. 13]. А. І. Тучков обстоює позицію, що ринок праці є системою взаємопов'язаних відносин між урядом (і в ролі гаранта соціального захисту населення, і в ролі роботодавця на державних підприємствах), підприємцями – власниками засобів виробництва, що пред'являють попит на працю як роботодавці, і трудящими – володарями робочої сили, які потребують роботи по найму як джерела одержання доходу [7, с. 93]. О. А. Грішновій ринок праці видиться як а) система суспільних відносин, пов'язаних із наймом і пропозицією праці, тобто з купівлею і продажем послуг праці; б) економічний простір – сфера працевлаштування, в якій взаємодіють покупці і продавці праці; в) механізм, що забезпечує

узгодження ціни і умов праці між роботодавцями і найманими працівниками та регулює її попит та пропозицію [8, с. 125]. В. М. Петюх ринок праці вважає системою механізмів: а) купівлі-продажу робочої сили; б) забезпечення зайнятості найманою працею; в) соціального захисту найманих працівників; г) формування та розвитку робочої сили; д) узгодження попиту і пропозиції робочої сили тощо [9, с. 14]. З позиції М. Г. Акулова, А. В. Дрabanіча й Т. В. Євсая, ринок праці – це інститут або механізм, у якому покупці та продавці здійснюють процеси купівлі-продажу товару «робоча сила», вступаючи у відносини товарного обміну [10, с. 84]. Е. М. Лібанова ринок праці характеризує як систему суспільних відносин, юридичних норм та інститутів, що забезпечують нормальне відтворення й ефективне використання праці, кількість і якість якої відповідним чином винагороджується. Ринок праці – конкретний прояв системи суспільної організації найманої праці в умовах товарно-грошових відносин [11, с. 12].

Як бачимо, наведені дефініції розглядуваного терміна, незважаючи на галузі науки, представниками якої є спеціалісти, що їх формували, не можуть бути використані у правознавстві, адже вони оперують головним чином економічними категоріями («робоча сила», «купівля-продаж», «попит і пропозиція» тощо). Дана ситуація є неприйнятною з огляду на вимоги нормотворчої техніки як системи вироблених теорією і практикою нормотворчості правил і нематеріальних засобів вираження змісту нормативного правового акта, використання яких забезпечує визначеність і доступність нормативно-правового матеріалу, системні зв'язки між нормативними правовими актами та їх приписами. Основними рисами законодавчого стилю є офіційність, документальність, позбавлений індивідуальності характер викладу, експресивна нейтральність, стандартність, стереотипність і формалізація, ясність, максимальна точність, економічність і повнота, зв'язність і логічна послідовність.

Ринок праці, на відміну від категорії «ринок» і похідних від неї (ринок товарів (робіт, послуг), ринок технологій, ринки фінансових послуг, ринок телекомунікаційних послуг, ринок теплової енергії, ринок природного газу, ринок зерна та ін.), тривалий час легальної дефініції не мав. У той же час ще 3 жовтня 1991 р. на виконання постанови Верховної Ради УРСР від 1 березня 1991 р. «Про порядок введення в дію Закону Української РСР “Про зайнятість населення”» [12; 13] Кабінет Міністрів України постановив створити Науково-дослідний центр з проблем зайнятості населення та ринку праці Академії наук і Міністерства праці України [14]. Головними завданнями цього центру стали: розробка й наукове обґрунтування державної політики зайнятості населення, оцінка стану і перспектив формування ринку праці

на Україні, участь у розробці програм зайнятості; дослідження взаємозв'язку між територіальною й галузевою зайнятістю населення, аналіз внутрішньої і зовнішньої міграції в процесі формування регульованого ринку праці; вивчення динаміки і структур зайнятості населення з урахуванням розвитку різних форм власності, а також напрямів розвитку нетрадиційних видів зайнятості; дослідження проблем раціональної зайнятості спеціалістів і робітничих кадрів у процесі конверсії підприємств оборонних галузей промисловості.

І тільки з прийняттям 5 липня 2012 р. Закону України «Про зайнятість населення» [15] вказана юридична прогалина була усунута. Стаття 1 цього нормативного документа ринок праці трактує як систему правових, соціально-трудових, економічних та організаційних відносин, що виникають між особами, які шукають роботу, працівниками, професійними спілками, роботодавцями та їх організаціями, органами державної влади у сфері задоволення потреби працівників у зайнятості, а роботодавців – у найманні працівників відповідно до законодавства. Загалом схвально відносячись до спроби законодавчого визначення поняття «ринок праці», вважаємо, що відповідна дефініція містить низку недоліків. По-перше, видається неповним коло суб'єктів ринку праці. Зокрема, в якості учасника ринку праці не вказані органи місцевого самоврядування і суб'єкти господарювання, які надають послуги з посередництва у працевлаштуванні. Безсумнівно, це неправильно, адже реалізацію державної політики у сфері зайнятості населення забезпечують у межах своїх повноважень не тільки органи державної влади, а й органи місцевого самоврядування (ст. 17 Закону України «Про зайнятість населення»). За ч. 1 ст. 34 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 р. [16] до делегованих повноважень виконавчих органів сільських, селищних, міських рад належить а) підготовка і подання на затвердження ради територіальних програм зайнятості та заходів щодо соціальної захищеності різних груп населення від безробіття, організація їх виконання, а також б) участь у розробленні цільових регіональних програм поліпшення стану безпеки і умов праці та виробничого середовища, зайнятості населення, що затверджуються відповідно районними, обласними радами. Реалізація права на вибір місця, виду діяль-

ності та роду занять здійснюється шляхом звернення з метою працевлаштування, в тому числі і до суб'єкта господарювання, який надає послуги з посередництва у працевлаштуванні (ч. 2 ст. 6 Закону України «Про зайнятість населення»). По-друге, нормотворець, виокремивши в якості самостійних суб'єктів ринку праці організації роботодавців, безпідставно проігнорував об'єднання профспілок, тим самим обмеживши можливість захисту членами профспілок своїх трудових, соціально-економічних прав та інтересів. По-третє, некоректним є виокремлення у системі відносин, що утворюють ринок праці, поряд із соціально-трудовими, економічними й організаційними відносинами, правовідносин. Будучи врегламентовані правом ті чи інші суспільні відносини набувають форми правових. Останні є способом стабілізації і універсалізації значимих для суспільства, держави і людей моделей взаємодії, здатних на основі правових норм привести до бажаного результату. Соціальне призначення правовідносин полягає в тому, щоб створювати суб'єктам права конкретні соціальні можливості для задоволення певних їх потреб або власними діями, або діями інших суб'єктів. А тому не можна говорити про існування окремо правових відносин за відсутності економічних, трудових чи організаційних відносин. По-четверте, у дефініції слід не тільки говорити про ринок праці як про систему відносин у сфері задоволення потреби працівників у зайнятості, а роботодавців – у найманні працівників, а й нормативно відобразити загальну соціальну спрямованість цієї системи – забезпечення високого рівня і якості життя працівників, трудових колективів і суспільства в цілому.

Висновки. Ураховуючи вищенаведені міркування, вважаємо за необхідне законодавчо закріпити таке визначення розглядуваної категорії: «Ринок праці – система соціально-трудових, економічних та організаційних відносин, що виникають між особами, які шукають роботу, працівниками, професійними спілками, роботодавцями та їх організаціями, суб'єктами господарювання, які надають послуги з посередництва у працевлаштуванні, органами державної влади та місцевого самоврядування у сфері задоволення потреби працівників у зайнятості, а роботодавців – у найманні працівників відповідно, спрямована на забезпечення високого рівня і якості життя працівників, їх колективів і суспільства».

ЛІТЕРАТУРА

1. Трубач С. Ринок праці: специфіка, принципи, завдання та функції / С. Трубач // Наук. зап. Тернопіл. держ. пед. ун-ту ім. В. Гнатюка. – Тернопіль, 2002. – Серія: Економіка. – Вип. № 13. – С. 5–7.
2. Пурей М. М. Право на працю в Україні в умовах ринкової економіки : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / Пурей Микола Миколайович ; Харк. держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Х., 2002. – 173 с.

3. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 №436-IV // Відом. Верхов. Ради України. – 2003. – №18, 19–20, 21–22. – Ст. 144.
4. Безусий В. В. Правове регулювання працевлаштування в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / Безусий Вадим Вікторович ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2007. – 183 с.
5. Брезінський В. Б. Ринок праці і підвищення його ролі в формуванні ефективної ринкової економіки / В. Б. Брезінський // Вісн. Житомир. інж.-технол. ін-ту. – Житомир : ЖІТІ, 2002. – Серія: Економіка. – № 22. – С. 182–190.
6. Шаманська Н. В. Страхування на випадок безробіття в умовах соціально-економічних перетворень в Україні : дис. ... канд. екон. наук : 08.04.01 / Шаманська Надія Володимирівна ; Тернопіл. нац. екон. ун-т. – Тернопіль, 2006. – 293 с.
7. Економіка труда : учебник / под ред. М. А. Винокурова, Н. А. Горелова. – СПб. : Питер, 2004. – 656 с.
8. Грішнова О. А. Економіка праці та соціально-трудова відносини : підручник / О. А. Грішнова. – К. : Знання, 2004. – 535 с.
9. Петюх В. М. Ринок праці : навч. посіб. / В. М. Петюх. – К. : КНЕУ, 1999. – 288 с.
10. Акулов М. Г. Економіка праці і соціально-трудова відносини : навч. посіб. / М. Г. Акулов, А. В. Драбаніч, Т. В. Євась. – К. : Центр навч. л-ри, 2012. – 328 с.
11. Лібанова Е. М. Ринок праці : навч. посіб. / Е. М. Лібанова. – К. : Центр навч. л-ри, 2003. – 224 с.
12. Про зайнятість населення : Закон УРСР від 01.03.1991 №803-ХІІ // Відом. Верхов. Ради УРСР. – 1991. – № 14. – Ст. 170.
13. Про порядок введення в дію Закону Української РСР «Про зайнятість населення» : постанова Верхов. Ради УРСР від 01.03.1991 №804-ХІІ // Відом. Верхов. Ради УРСР. – 1991. – № 14. – Ст. 171.
14. Про створення Науково-дослідного центру з проблем зайнятості населення та ринку праці [Електронний ресурс] : постанова Каб. Міністрів України від 03.10.1991 №240. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/КР910240.html.
15. Про зайнятість населення : Закон України від 05.07.2012 №5067-VI // Відом. Верхов. Ради України. – 2013. – № 24. – Ст. 243.
16. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 №280/97 // Відом. Верхов. Ради України. – 1997. – № 24. – Ст. 170.

REFERENCES

1. Trubach S. (2002) Rynok pratsi: spetsyfika, pryntsypy, zavdannia ta funktsii [Labor market: specific principles, objectives and functions] *Nauk. zapysky Ternopil. derzh. ped. un-tu im. V. Hnatiuka. Serii Ekonomika – Scientific notes Ternopil. State Pedagogical University. B. Hnatiuk. Series: Economy.* 13. 5–7. Ternopil [in Ukrainian].
2. Purei M. M. (2002) Pravo na pratsiu v Ukraini v umovakh rynkovoї ekonomiky [The right to work in Ukraine a market economy]. *Candidate's thesis.* Kh. [in Ukrainian].
3. Hospodarskyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 16.01.2003 №436-IV [Economic Code of Ukraine, Law of Ukraine of 16.01.2003., №436-IV]. *Vidom. Verkhov. Rady Ukrainy. – Supreme Council of Ukraine.* 2003. – № 18, № 19–20, № 21–22. – St. 144 [in Ukrainian].
4. Bezusyi V. V. (2007) Pravove rehuliuвання pratsevlashuvannya v Ukraini [Legal regulation of employment in Ukraine]. *Candidate's thesis.* Kharkiv. nats. un-t vnutr. sprav. Kh. [in Ukrainian].
5. Brezinskyi V. B. (2002) Rynok pratsi i pidvyshchennia yoho roli v formuvanni efektyvnoi rynkovoї ekonomiky [The labor market and increasing its role in the formation of an effective market economy]. *Visn. Zhytomyr. inzhenerno-tekhnoloh. in-tu. Serii: Ekonomika. – Visnisnyk Zhytomyr Engineering and Technological Institute: Series: Economy.* 22. 182–190 [in Ukrainian].
6. Shamanska N. V. (2006) Strakhuvannya na vypadok bezrobittia v umovakh sotsialno-ekonomichnykh peretvoren v Ukraini [Unemployment in terms of socio-economic reforms in Ukraine]. *Candidate's thesis.* Ternopil [in Ukrainian].
7. Vinokurova M. A., Gorelova N. A. (Eds.) (2004) *Ekonomika truda [Labor Economics]*. SPb. : Piter. [in Russian].
8. Hrishnova O. A. (2004) *Ekonomika pratsi ta sotsialno-trudovi vidnosyny [Labor Economics and Labor Relations]*. K. : Znannia [in Ukrainian].
9. Petiukh V. M. (1998) *Rynok pratsi [Labor market]*. K. : KNEU [in Ukrainian].
10. Akulov M. H., Drabanich A. V., Yevas T. V. (2012) *Ekonomika pratsi i sotsialno-trudovi vidnosyny [Labor Economics and Labor Relations]*. K. : Tsentr navch. lit. [in Ukrainian].

11. Libanova E. M. (2003) *Rynok pratsi [Labor market]*. K. : Tsentr navch. lit. [in Ukrainian].
12. Pro zainiatist naselennia: Zakon URSSR vid 01.03.1991 № 803-XII [On Employment of Population: Law of the USSR from 03.01.1991 № 803-XII]. *Vidom. Verkhov. Rady URSSR. – Supreme Council of Ukraine 1991. – № 14. – St. 170* [In Ukrainian].
13. Pro poriadok vvedennia v diiu Zakonu Ukrainsoi RSR «Pro zainiatist naselennia»: post. Verkhov. Rady URSSR vid 01.03.1991 № 804-XII [On the order of introduction of the Ukrainian Law «On Employment»: post. Horse. Soviet of the USSR from 03.01.1991 № 804-XII]. *Vidom. Verkhov. Rady URSSR. – Supreme Council of Ukraine USSR. 1991. – № 14. – St. 171* [In Ukrainian].
14. Pro stvorennia Naukovo-doslidnoho tsentru z problem zainiatosti naselennia ta rynku pratsi: post. KМУ vid 03.10.1991 № 240 [On the establishment of the Research Center on employment and labor market: office. CMU from 10.03.1991 g., № 240]. *search.ligazakon.ua*. Retrieved from http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/KP910240.html [In Ukrainian].
15. Pro zainiatist naselennia: Zakon Ukrainy vid 05.07.2012 № 5067-VI [On Employment of Population: Law of Ukraine of 05.07.2012 p., № 5067-VI]. *Vidom. Verkhov. Rady Ukrainy. – Supreme Council of Ukraine 2013. – № 24. – St. 243* [In Ukrainian].
16. Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 21.05.1997 № 280/97 [On local government in Ukraine: Law of Ukraine of 21.05.1997 p., № 280 / 97]. *Vidom. Verkhov. Rady Ukrainy. – Supreme Council of Ukraine 1997. – № 24. – St. 170* [In Ukrainian].

A. С. ГОРОБЕЦ

аспирантка Восточноукраинского национального университета имени Владимира Даля

К ВОПРОСУ ОБ ОПРЕДЕЛЕНИИ ПОНЯТИЯ «РЫНОК ТРУДА»: ВЗГЛЯД ЮРИСТА

В статье обобщены теоретические подходы к определению понятия «рынок труда». Определены характеристики национального рынка труда и его инфраструктуры. Освещены диаметрально противоположные по содержанию мысли, в значительной степени объясняющие различные толкования самого понятия «рынок труда».

Ключевые слова: рынок труда, труд, занятость населения.

A. S. HOROBETS

PhD Candidate Volodymyr Dahl East Ukrainian National University

ON THE DEFINITION OF «LABOR MARKET»: THE LAWYER'S VIEW

Problem setting. Labor is necessary condition of people's life, of state and society existence. It is reflected in particular human impact on nature, consisting in the fact that future results of labor activity recognized and defined as the goal, of such impact.

Analysis of recent research and publications. Among the famous scholars who researched the concept and main aspects of labor market concept are: Trubach S., Purei M. M., Bezusyi V. V., Brezynskiy V. B., Shamanska N. V., Vinokourova M. A., Grishnova O. A., Petyuh V. M., Akulov M. G., Libanova E. M.

Article's main body. Freedom of labor manifested primarily in the fact that every citizen of Ukraine has the freedom to choose: between employment and unemployment; the employment forms; forms of work organization; work functions; work place and other work conditions.

The labor market is an integral part of the modern economy. At this type of market the labor activity receives the evaluation, the terms of employment, the possibility of obtaining education, career, job security also defines in this market.

Therefore, labor market regulations and social protection against unemployment are important duties of the state that build a socially oriented market economy. Such economic model allows combining a strong social policy priorities with economic efficiency, contractual regulations of relations with centralized regulations, private property development with existence of public sector.

Conclusions and prospects for development. Taking into account the above mention considerations it necessary to legislate the following definition of the category: «The labor market is the system of social, labor, economic and organizational relations arising between persons seeking for work, employees, trade unions, employers and their organizations, entities that provide mediation in employment, state and local authorities in the field of meeting the needs of employees in employment, but employers – in hiring employees. Such system aimed at ensuring a high level and quality of employees' life, their collectives and society».

Key words: labor market, labor, employment.